

організації агропромислового виробництва і його територіальних організацій; формуванню сучасної виробничої та соціальної інфраструктури; сприятиме закріпленню молоді на селі, гарантуватиме інноваційний розвиток аграрної галузі України.

Література

1. Енциклопедичний словник. Сучасна ринкова економіка. Державне регулювання економічних процесів / заг. ред. проф. Кушлін В.І – К.: РАГС, 2004. – 342с.
2. Шпикуляк О.Г. Інститут аграрного ринку / О.Г. Шпикуляк. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 480с.
3. Малік М.Й. Кооперація в сільському господарстві України: стан та перспективи / М.Й. Малік // Економіка АПК. – 2005. – № 12. – С.3-7.
4. Андрійчук В.Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2013. – № 1(219). – С.3-15.
5. Федулова Л.І. Вплив інноваційно-технологічного фактору на розвиток внутрішнього ринку регіону / Л.І. Федулова // Наук. зб. «Актуальні проблеми розвитку економіки регіону», Вип. 8, т.1. – Івано-Франківськ, 2012. – С.154-163.
6. Мазур А.Г. Механізм управління холдинговою компанією / А.Г. Мазур, Я.В. Гонтарук, І.Я.Клибанівська // Збірник наук. праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: Економічні науки. – 2012. – Вип. 2(64). – С. 60-65.
7. Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2002 році”. – К.: Держкомстат, 2003. – 478 с.
8. Нікітченко С.О. Концентрація та поглиблення інтеграційних процесів в агропромисловому комплексі / С.О. Нікітченко // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 77-83.

References

1. Entsiklopedychnyi slovnyk. Suchasna rynkova ekonomika. Derzhavne rehuliuivannia ekonomichnykh protsesiv / zah. red. prof. Kushlyn V.I – K.: 2004. - 342s.
2. Shpykuliak O.H. Instytut aharnoho rynku. - K.: NNTs IAE. 2009. -480s.
3. Malik M.I. Kooperatsiia v silskomu hospodarstvi Ukrainy: stan ta perspektyvy // Ekonomika APK. 2005. - № 12. - S.3-7.
4. Andriichuk V.H. Ahropromyslovi formuvannia novoho typu v konteksti stratehii rozvytku vitchyznianoho silskoho hospodarstva // Ekonomika APK. - 2013. - № 1(219). - S.3-15.
5. Fedulova L.I. Vplyv innovatsiino-tekhnologichnoho faktor na rozvytok vnutrishnoho rynku rehionu. Nauk. zb. «Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu», Vyp. 8, T.1, Ivano-Frankivsk, 2012. - S.154-163.
6. Mazur A.H. Mekhanizm upravlinnia khodynhoi kompaniiei / A.H.Mazur, Ia.V. Hontaruk, I.Ia.Klybanivska. Zbirnyk nauk. prats Vinnytskoho natsionalno aharnoho universytetu. Vyp. 2(64), T.1. - s 60-65.
7. Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy “Pro vnutri

Рецензія/Peer review : 17.4.2014 р.

Надрукована/Printed : 11.6.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор кафедри економіки, підприємництва та маркетингу Київського університету ринкових відносин Бабич-Побережна А.А.

УДК 332.1

О.В. МІНІНА, Н.Т. ШАДУРА-НИКИПОРЕЦЬ

Чернігівський національний технологічний університет

СУТІСНІ ОЗНАКИ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

Досліджено основні теоретичні питання, що відображують сутність і зміст регіонального економічного простору. Виявлено склад і структуру регіонального економічного простору та особливості підходів до їх визначення різними дослідниками. З'ясовано регіональні відмінності територій України та їх вплив на загальні показники розвитку єдиного економічного простору держави

Ключові слова: економічний простір, регіональний економічний простір, система, економічні відносини, господарючі суб'єкти, розвиток

O.V. MININA, N.T. SHADURA-NYKYPORETC
Chernihiv National University of Technology

THE ESSENTIAL FEATURES OF REGIONAL ECONOMIC SPACE

Abstract – The aim of this work is to study the essential features of the regional economic space, defining the nature of the development of regional systems as components of a single economic space.

Regional economic space is a holistic system of complementary subjects in the relevant territory, manifests itself through a combination of economic relations. The composition and structure of the regional economic space in the form of spatial unity of regional economic systems, each of which is a spatial territorial – industrial complex some degree of specialization, the total integrity of components formed on the basis of regional and interregional economic, technological, and organizational relationships. The structure of regional economic space is heterogeneous, that due to the specific combination of conditions and factors specific territory.

Identification of problems and contradictions in the socio-economic development of the regions with low quality economic space under the current paradigm of spatial development necessitates conducting regions of this type of spatial transformations in the economy, and the criterion of the effectiveness of these transformations should be to ensure optimal use of available resources to the maximum possible rate economic growth.

Keywords: economic space, regional economic space, system, economic relations, economic agents, development

Постановка проблеми

Сучасні економічні процеси, що відбуваються в Україні і світі, вимагають не лише ефективної гнучкої державної політики, спроможної “згладити” негативні впливи на динаміку розвитку, але і глибокого теоретичного розуміння та переосмислення деяких положень економічної науки, принципово нового підходу до вирішення виникаючих проблем. У першу чергу слід подолати відірваність сприйняття економічних процесів від економічного простору, в якому вони відбуваються. Новий погляд на цю проблему може дати теорія економічного простору, що на сьогодні доволі детально представлена в дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Особливої уваги заслуговує регіональна складова як елемент цілісної системи зі своїми особливостями, виконуваними функціями і впливами на результуючий вектор розвитку єдиного економічного простору країни.

Аналіз досліджень та публікацій

Сучасне бачення регіонального економічного простору сформульовано у дослідженнях багатьох вітчизняних вчених, зокрема М.П. Бутка, В.М. Василенка, О.В. Горчакової, Б.М. Данилишина, Д.В. Клинового, Т.В. Пепа, М.І. Фашевського, Л.Г. Чернюк та інших. Велику увагу проблемам регіонального економічного простору приділяють російські дослідники О.Г. Гранберг, О.А. Біяков, І.О. Кучін, Ф.М. Рянський, В.В. Радаєв та інші. Зусилля, докладені вказаними науковцями до розробки стрункої теорії економічного простору, сформували цілісне уявлення про нього та ув'язали поняття економічного процесу з територією, на якій він відбувається, але, одночасно, відкрили багато напрямів досліджень проблем прикладного характеру, успішне вирішення яких має сприяти формуванню ефективної державної політики, спрямованої на побудову потужної конкурентоспроможної економіки країни та її регіонів. Одним з таких напрямів є дослідження регіонального економічного простору як унікальної складової єдиного економічного простору держави зі своїми специфічними рисами та функціями.

Формулювання цілей

Метою даної роботи є вивчення сутнісних ознак регіонального економічного простору, що визначають характер функціонування регіональних систем як складових єдиного економічного простору. Досягнення мети нерозривно пов'язане з подоланням сформованих негативних тенденцій територіального розвитку регіонів України, системним використанням регіональних факторів для реалізації загальнодержавних стратегічних завдань соціально-економічного розвитку держави.

Виклад основного матеріалу

Детально розглядаючи основні положення теорії економічного простору, можна зазначити, що базою формування єдиного економічного простору країни є регіональні простори, унікальні в своєму роді, але нерозривно пов'язані між собою. На сьогодні вже усталеним є розуміння регіонального економічного простору як цілісної системи взаємодоповнюючих суб'єктів господарювання на відповідній території, що проявляє себе через сукупність економічних відносин, сформованих з урахуванням єдиних правил функціонування та регулювання. Крім того, як зазначає, наприклад, Т.В. Пепа, простір поділений на своєрідні територіальні одиниці, кожна з яких виконує відповідну функцію, причому специфіка їх обумовлена наявністю природних ресурсів, географічним положенням, трудовими навичками, історичними особливостями та іншими факторами. Окремі територіальні одиниці поєднують виробництво, населення, ресурси на даній території із виробничою спеціалізацією регіону [1; 2].

Склад і структуру регіонального економічного простору в своїй просторовій єдності формують регіональні господарські системи, кожна з яких є територіально-виробничим комплексом певної спеціалізації, сукупною цілісністю компонентів, сформованою на основі регіональних і міжрегіональних економічних, технологічних та організаційних зв'язків. Структура регіонального економічного простору є неоднорідною, що зумовлено специфікою сполучення умов і факторів конкретної території [1].

Василенко В.М., розглядаючи регіональний економічний простір як соціально-економічну систему, наполягає на його вимірі через призму таксонометричної співвідпорядкованості [3, с. 43-51]. Дослідник для класифікації регіональних економічних систем в якості основної використовує функціональну ознаку розподілу економіки. На базі цієї класифікаційної ознаки ним виділені, по-перше, економічні регіони, що представляють собою значні за розміром території, на яких розташовано декілька соціально-економічних територіальних систем (наприклад, Східний, Південний, Західний і Північний райони України).

По-друге, виділяються соціально-економічні територіальні системи, що представляють собою великі за розміром (у територіальному сенсі) і складні соціально-економічні системи з великою кількістю складових елементів та вирізняються не тільки поліструктурністю та багатофункціональністю, але й множинністю взаємодій, значущістю та закономірностями функціонування (наприклад, промислові міста, райони, області). Для цих систем найбільш загальними ознаками є окресленість великого територіального утворення і наявність на території повного циклу відтворення; критеріями – позитивна динаміка відповідних довгострокових динамічних рядів фактичних і прогнозних характеристик основних показників розвитку, галузеві пропорції сформованих потенціалів території, показників реального рівня життя населення;

функціями – стратегічне планування, моделювання та програмування.

По-третє, науковцем виділяються функціонально-територіальні системи, що представляють собою системоутворюючі елементи цієї території, зумовлюють вирішальною мірою масштаби та межі її розвитку, мають специфічні особливості у взаєминах як усередині самої структури, так і за її межами, причому як у рамках цієї території, так і зовні (наприклад, міжгалузеві комплекси, промислово-територіальні комплекси тощо). Для цих систем найбільш загальною ознакою є той факт, що вони виступають системоутворюючим елементом тієї чи іншої території, джерелом її розвитку; критеріями є ритмічність і кооперування; функціями – індикативне планування і середньострокове прогнозування.

До складу соціально-економічних і функціонально-територіальних систем входять штучні стаціонарні (жорстко закріплені за місцем чи територією) і мобільні (що переміщуються) матеріальні системи [3, с. 43-51].

Функціональну ознаку в основу ідентифікації структури регіонального економічного простору закладає і професор Т.В. Пепа. Зокрема, за цією ознакою він виділяє такі основні взаємопов'язані системи у складі регіонального економічного простору як природно-ресурсну, виробничу, соціальну та ринково-інфраструктурну. Кожна з цих підсистем, на думку дослідника, має своє призначення та складається з підсистем нижчого таксономічного рівня, більшого ступеня конкретизації.

Особливостями регіонів та відмінностями їх соціально-економічного розвитку дослідник вважає, що просторовий ресурс – це територія; праце-ресурсний та споживчий потенціал – це населення; ефективність ринку функціонування економіки – це виробництво валового внутрішнього продукту, а також продукції промисловості і сільського господарства, товарів народного споживання [4].

В основі формування і функціонування регіонального економічного простору в першу чергу лежить ефективне законодавство. Воно визначає правові норми діяльності суб'єктів економічних відносин і виступає нормативною базою єдиної економічної, соціальної, фінансової і зовнішньої політики, а також регулятором розвитку регіонального економічного простору. Просторовий же розвиток, на думку провідних фахівців у галузі регіональної економіки [1; 5], має ґрунтуватися на принципах, що є відображенням об'єктивних закономірностей територіальної організації продуктивних сил, зокрема на принципах історичної детермінованості, глобальності, урахування світових тенденцій просторового розвитку і міжнародного співробітництва, забезпечення цілісності та єдності економічного простору, збалансованості, випередження інноваційних перетворень, комплексного розвитку, ефективності, пріоритетності, єдності регіональної політики та розвитку економіки, варіантності, пропорційного фінансово-кредитного забезпечення та ін.

Основною передумовою розвитку регіонального економічного простору є підвищення конкурентоспроможності регіональних господарських систем, що функціонують на його економіко-географічній території, а також потенціал самої території, який робить її відмінною від інших регіонів. Цей потенціал визначається рядом характеристик, до яких можуть належати розташування території, її розміри, клімат, природні ресурси, наявність виробництва, інфраструктури та розвиток бізнесу в цілому, якість життя населення, інвестиційна привабливість економіки регіону та комфортність умов для підприємництва. Слід також приймати до уваги соціальні та культурні фактори (традиції, світогляд, солідарність) і певні прийоми, які допомагають економічним суб'єктам взаємодіяти в нестабільних умовах. До територіального потенціалу необхідно віднести і такий нематеріальний фактор як комбінація інституцій, норм, правил та суб'єктів, завдяки якій виникає певна креативність та готовність до впровадження інновацій [6].

Протягом останніх років дослідження територіального потенціалу знову стають актуальними через посилення міжнародної і міжрегіональної конкуренції у контексті європейської інтеграції та прискорення процесів глобалізації. Його оцінка ведеться в розрізі конкретних складових: виробничого потенціалу, ресурсного, технологічного, інноваційного, інвестиційного, соціально-трудового [7] та інших. Дані, наведені у таблиці 1, яскраво свідчать про неоднорідність єдиного економічного простору країни, про суттєві відмінності у складі та структурі регіональних економічних просторів.

Структура регіональної економіки має велике значення для збалансованого розвитку національної економіки, її ефективності та стабільного зростання. Світовий досвід указує на те, що економічне зростання країн Західної Європи великою мірою пояснюється глибокими структурними змінами, які забезпечили впровадження досягнень науково-технічного прогресу, економію і раціональне використання ресурсів та інші позитивні зрушення. Швидке зростання виробництва в більшості країн Південно-Східної Азії сталося передусім за рахунок прискореного розвитку на сучасній науково-технічній основі таких галузей, як електроніка та машинобудування, хімія високомолекулярних сполук, чорна та кольорова металургія, інформаційні технології, зв'язок, транспорт, тобто внаслідок якісних змін у галузях матеріального виробництва і виробничої інфраструктури. Для нашої країни на сучасному етапі економічної кризи слід вибирати напрям розвитку, що базується на використанні наявних можливостей, оскільки розвиток високотехнологічних і наукоємних виробництв вимагає колосальних капіталовкладень, а в умовах кризового стану це просто неможливо. Неоціненне багатство, наприклад, яким володіє наша держава та її регіони, – транзитний потенціал території. Цей потенціал можна віднести до нетрадиційних можливостей регіонального економічного простору, а його розвиток і нарощування, поряд з традиційними можливостями промисловості, сільського господарства, сфери послуг, – покласти в основу нової моделі економічного зростання [6].

Таблиця 1

Диференціація регіонів України за рівнем економічного потенціалу (2012 р.)

	Позиція за середнім рейтингом	Середній рейтинг	ВРП у розрахунку на одну особу			Обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу			Виробництво продукції сільського господарства на одну особу			Обсяг реалізованих послуг на одну особу			Капітальні інвестиції на одну особу		Коефіцієнт покриття експортом імпорту	
			грн	% від національного рівня	рейтинг	грн	рейтинг	рейтинг	грн	рейтинг	рейтинг	грн	рейтинг	рейтинг	грн	рейтинг	рейтинг	значення
УКРАЇНА	–	–	32002	–	–	30806,3	–	–	4897	–	–	7213,4	–	–	6467,1	–	0,81	–
Автономна Республіка Крим	13	13,3	22675	70,85	13	13847,3	15		2841	23		4936,9	6		9375,3	2	0,62	21
Вінницька	11	12,3	20253	63,29	17	13856,3	14		8888	4		2919,4	13		3587,4	14	1,31	12
Волинська	20	17,3	19249	60,15	20	11010,8	20		5950	11		2638,4	16		3139,5	15	0,60	22
Дніпропетровська	2	6,5	44650	139,52	1	66057,0	1		3481	18		5714,6	4		6798,9	5	1,55	10
Донецька	3	7	38907	121,58	3	55418,9	2		2475	25		4840,9	8		7248,4	3	3,39	1
Житомирська	19	16,5	19551	61,09	19	12893,3	17		6251	10		2274,2	19		2274,4	23	1,43	11
Закарпатська	24	22	17088	53,40	23	7936,7	23		3359	21		2223,2	20		2189,2	25	0,69	20
Запорізька	7	8,8	30656	95,79	5	46215,7	4		3960	17		3529,7	11		4030,0	10	1,99	6
Ів.-Франківська	17	14,8	23379	73,05	12	18312,4	12		3984	16		1978,9	22		3749,0	12	0,84	15
Київська	9	10	40483	126,50	2	28258,6	7		3251	22		5439,7	5		11875,7	1	0,41	23
Кіровоградська	5	8,5	22082	69,00	15	19554,5	11		8975	3		3733,8	10		4611,3	8	2,21	4
Луганська	10	12,2	25950	81,09	8	37273,2	5		2773	24		2300,1	18		3638,3	13	2,11	5
Львівська	15	13,7	24387	76,20	11	13756,7	16		3445	19		5735,3	3		4429,5	9	0,40	24
Миколаївська	4	7,7	24838	77,61	9	20564,1	10		5899	12		6041,4	2		3996,3	11	2,65	2
Одеська	12	12,7	27070	84,59	7	11994,0	19		3365	20		11074,4	1		6145,7	6	0,41	23
Полтавська	1	5	38424	120,07	4	54873,4	3		9100	2		2826,6	14		6975,8	4	2,57	3
Рівненська	21	17,8	18860	58,93	21	10589,0	21		5357	13		2572,4	17		2400,1	22	1,10	13
Сумська	16	13,8	21722	67,88	16	21793,9	9		7168	9		2156,2	21		2506,3	20	1,65	8
Тернопільська	22	19	16644	52,01	24	7180,6	24		7368	8		1877,6	23		3137,6	16	0,70	19
Харківська	8	9,7	29972	93,66	6	28353,0	6		4447	15		4887,7	7		5410,8	7	0,74	17
Херсонська	18	16	17910	55,97	22	9508,7	22		7711	7		3068,9	12		2256,6	24	1,59	9
Хмельницька	19	16,5	19920	62,25	18	12648,4	18		8475	5		1797,0	24		2655,7	18	0,82	16
Черкаська	6	8,7	24558	76,74	10	25661,8	8		11019	1		3785,7	9		2978,4	17	1,75	7
Чернівецька	23	21,3	14529	45,40	25	4537,1	25		4815	14		1747,8	25		2468,5	21	0,71	18
Чернігівська	14	13,5	22096	69,05	14	17921,6	13		8449	6		2686,4	15		2547,3	19	1,00	14

Джерело: розроблено авторами за даними [8]

У світовій економічній практиці досить широко використовується досвід формування просторових полюсів росту, що дозволяє більш ефективно використовувати ресурсну базу регіонів, забезпечувати реальне зростання інноваційної продукції і т. д. Однак ключовим фактором успіху все ж таки має залишатися людський потенціал [9], що є першоосновою і головним джерелом будь-яких технічних, технологічних, економічних і просторових змін.

Висновки

Виявлення проблем і протиріч у соціально-економічному розвитку регіонів з низькою якістю економічного простору в умовах існуючої парадигми просторового розвитку зумовлює необхідність проведення в регіонах даного типу просторових трансформацій у сфері економіки та визначає актуальність і значимість залучення нетрадиційних можливостей формування поляризованого простору, а критерієм ефективності цих трансформацій повинно стати забезпечення оптимального використання наявних ресурсів з максимально можливими темпами економічного зростання.

Література

1. Пепа Т.В. Територіальна структуризація економічного простору та оптимізація його розбудови / Т.В. Пепа // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. – Рівне, 2009. – №1. – С. 250-258.
2. Мініна О.В. Теорія економічного простору: основні підходи до визначення / О.В. Мініна // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – Хмельницький, 2012. – №6, т.1. – С. 237-241.
3. Василенко В.Н. Архитектура регионального экономического пространства: монография / В.Н. Василенко; НАН Украины. ИЭПИ НАН. – Донецк: ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2006. – 311 с.
4. Пепа Т.В. Регіональна динаміка і трансформація економічного простору України / Т.В. Пепа. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 440 с.
5. Бистряков І.К. Економічний простір: аспекти методологічного визначення / І.К. Бистряков, Л.Г. Чернюк; за заг. ред. Б.М. Данилишина. – К.: РВПС України НАН України, 2006. – 56 с.
6. Бутко М.П., Мініна О.В. Ефективність використання нетрадиційних можливостей регіонального економічного простору в умовах поглиблення інтеграції: монографія / М.П. Бутко, О.В. Мініна. – Ніжин: ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2013. – 344 с.
7. Пасека С.Р. Методологічні підходи до оцінювання соціально-трудового потенціалу регіону / С.Р. Пасека // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – Хмельницький, 2012. – №2, т. 1. – С. 244-249.
8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Дерій Ж.В. Регіональні особливості людського розвитку в Україні / Ж.В. Дерій // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – Хмельницький, 2013. – №3, т. 3. – С. 154-159.

References

1. Pepa T.V. Terytorial'na strukturyzatsiya ekonomichnoho prostoru ta optymizatsiya yoho rozbudovy, Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannya. Rivne, 2009, №1, pp. 250-258.
2. Minina O.V. Teoriya ekonomichnoho prostoru: osnovni pidhody do vyznachennia, Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Kmelnitsky, 2012, №6, Volume 1, pp. 237-241.
3. Vasilenko V.N. Arkhitektura regional'nogo e'konomicheskogo prostranstva: monografiya. Doneck: ООО “Yugo-Vostok, Ltd”, 2006, 311 p.
4. Pepa T.V. Rehional'na dynamika i transformatsiya ekonomichnoho prostoru Ukrainy. – Cherkasy: Brama-Ukraina, 2006, 440 p.
5. Bystriakov I.K., Cherniuk L.G. Ekonomichnyi prostir: aspekty metodolohichnoho vyznachenn'a. Ed by B.M. Danylyshyna. K.: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, 2006, 56 p.
6. Butko M.P., Minina O.V. Efektyvnist' vykorystannia netradytsiinykh mozhlyvostei rehional'noho ekonomichnoho prostoru v umovakh pohlyblennia intehtatsii: monografiya. Nizhyn: TOV “Vydavnytstvo “Aspekt-Poligraf”, 2013, 344 p.
7. Pasieka S.R. Metodolohichni pidhody do otsiniuvannia sotsial'no-trudovoho potentsialu rehionu. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Kmelnitsky, 2012, №2, Volume 1, pp. 244-249.
8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Derii Zh.V. Rehional'ni osoblyvosti liud'skoho rozvytku v Ukraini. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Kmelnitsky, 2013, №3, Volume 3, pp. 154-159.

Рецензія/Peer review : 30.4.2014 р.

Надрукована/Printed : 11.6.2014 р.

Рецензент: д.е.н., проф. завідувач кафедри фінансів Чернігівського державного технологічного університету Ільчук В.П.